

Dominika Markiewicz-Rudnicka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

KONCEPCJA ZACHOWANIA KAPITAŁU A WARTOŚĆ GODZIWA

1. Wstęp

W teorii ekonomii kategoria kapitału nie jest jednoznacznie interpretowana. Do lat 40. ostatniego stulecia teoretycy nie byli pewni, co rozumieć przez określenie „kapitał”, a i dzisiaj ich zgodność pod tym względem jest bardziej pozorna niż rzeczywista. Dawniej twórcy myśli ekonomicznej zastanawiali się, czy kapitał należy rozpatrywać rzeczowo, tzn. w sensie konkretnych dóbr, którymi można dysponować w procesie gospodarowania, czy też kategorię tę należy stosować w ujęciu funduszu, tj. kapitałów pieniężnych, a więc jako władzę do dysponowania daną ilością pieniądza. Należy podkreślić, że zmieniające się warunki gospodarowania doprowadziły do sytuacji, w której zakres znaczeniowy kategorii „kapitał” wciąż się rozszerza. Teoretycy i praktycy udowodnili rolę kapitału intelektualnego (część składowa kapitału własnego i kapitału obcego – zobowiązań) jako czynnika zwiększającego wartość danej organizacji gospodarczej, choć wciąż pojawiają się dylematy dotyczące prawidłowej jego wyceny. Ponadto w odpowiedzi na pojawiające się w praktyce gospodarczej problemy związane z oddzieleniem własności od zarządzania, a przede wszystkim z rozbieżnością między celami menedżerów organizacji gospodarczej a celami jej właścicieli, powstała nowa koncepcja zarządzania nakierowanego na kreowanie wartości dla akcjonariuszy poprzez zwiększenie rynkowej wartości organizacji gospodarczej, a tym samym dochodu jej właścicieli. Ta koncepcja zarządzania jest nierozzerwalnie związana z pojęciem kapitału własnego jako kategorii zarówno ekonomicznej, jak i prawnej.

W nowych warunkach gospodarowania (kierunek globalizacja, rynki finansowe, kapitałowe) maksymalizacja zysku nie jest wystarczającym celem działania, to wzrost wartości organizacji gospodarczej, wzrost wartości kapitału dla jego właści-

cieli jest podstawowym celem działalności, szerzej (Markiewicz 2003). Dlatego wciąż wzrasta znaczenie zarządzania kapitałem, a w szczególności możliwości jego wyceny, czyli ranga paradygmatu rachunkowości – wycena nabiera innego znaczenia; wycena według cen historycznych to jedna z możliwych metod wyceny, obecnie rynki finansowe, kapitałowe zdeterminowały wycenę według wartości rynkowej.

Przypomnijmy, że Mattessich uznaje za właściwe wyróżnienie dwóch paradygmatów, które określają charakter badań w nauce rachunkowości:

- 1) paradygmat wyceny, stwierdzający, iż głównym zadaniem rachunkowości jest dokonywanie wyceny,
- 2) paradygmat zarządczo-powierniczy, zgodnie z którym zasadniczym zadaniem rachunkowości jest zapewnienie ochrony majątku powierzonego przez właścicieli zarządowni, czyli funkcja tzw. kontroli powierniczej.

Przy tym paradygmat wyceny uznaje za bezpośredni cel rachunkowości prawidłową wycenę poszczególnych składników aktywów i pasywów. Kryje się za tym ostateczny cel rachunkowości: prawidłowe ustalenie wyniku działalności organizacji gospodarczej i optymalne decyzje dotyczące jego majątku i kapitału (Szychta 1996, s. 199).

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie, iż precyzyjne definiowanie kapitału własnego wpływa na jakość źródła informacji o jego wartości.

Powyższe rozważania stanowiły asumpt do sformułowania następujących pytań:

- czy istnieje jedna poprawna definicja kapitałów własnych,
- czy przyjęta definicja kapitału ma wpływ na metodę jego wyceny.

2. Koncepcje kapitału

Na podstawie badań literatury przedmiotu i regulacji prawnych (prawa bilansowego, kodeksu spółek handlowych) można zaryzykować stwierdzenie, że brak jednoznacznej definicji kategorii „kapitał” determinuje jakość źródła informacji o jego wartości (prezentacja kapitału własnego w sprawozdaniu finansowym, a zwłaszcza „uznaniowość” jego wyceny jest zróżnicowana w zależności od formy organizacyjno-prawnej, zob. (Cebrowska 1999, s. 30-32), co nie jest obojętne przy podejmowaniu decyzji przez zarządy organizacji gospodarczych.

Należy podkreślić, że wieloznaczność kategorii kapitału wynika m.in. z tego, że kapitał jest kategorią zarówno prawną, jak i ekonomiczną. Dlatego różnorodność w definiowaniu pojęcia kapitału znajduje odzwierciedlenie w teorii rachunkowości.

Przy definiowaniu kapitału własnego jako kategorii prawnej szczególną uwagę należy zwrócić na funkcje przypisywane kapitałom własnym (funkcję prawną, funkcję gospodarczą, funkcję gwarancyjną). Natomiast gdy rozpatrujemy kapitał własny jako kategorię ekonomiczną, naszym zdaniem, należy zwrócić uwagę, że w

ustawie o rachunkowości nie sformułowano bezpośrednio definicji kapitałów własnych, ale w art. 3 pkt 29 zdefiniowano pośrednio kapitał własny jako pomniejszenie aktywów podmiotu gospodarczego o zobowiązania, czyli **kapitał własny** odpowiada **wartościowo aktywom netto**. Przyjęta definicja kapitału własnego odpowiada pojęciu kapitału jako kategorii ekonomicznej i jest zgodna z definicją kapitału własnego wynikającą z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości: „kapitał własny jest to udział pozostały w aktywach organizacji gospodarczej po odjęciu wszystkich zobowiązań” (*Międzynarodowe Standardy...* 2004, s. 70).

W dalszym rozwinięciu definicji kapitałów własnych, zawartej w założeniach koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych, podkreśla się, że taka klasyfikacja kapitałów własnych może być przydatna przy podejmowaniu decyzji przez użytkowników sprawozdań finansowych, gdyż uwidacznia ona ograniczenia prawne, wpływające na zdolność organizacji gospodarczej do podziału kapitału własnego lub wykorzystania go w inny sposób. Dodatkowo klasyfikacja ta ukazuje, że strony posiadające udziały w jednostce mają zróżnicowane prawa w zakresie otrzymania dywidend czy zwrotu kapitału.

Jak podkreślają Gmytrasiewicz, Karmańska i inni, „w teorii rachunkowości problem wpływu zmian na możliwość odtworzenia zaangażowanego majątku w działalności gospodarczej określany jest jako koncepcja zachowania kapitału, rozpatrywana w wersji:

- 1) zachowania pieniężnego kapitału nominalnego,
- 2) zachowania pieniężnego kapitału realnego,
- 3) zachowania kapitału rzeczowego” (Gmytrasiewicz, Karmańska, Olchowicz 1996, s. 48).

W Międzynarodowych Standardach Rachunkowości kapitał zdefiniowano według:

- **finansowej koncepcji kapitału** – kapitał to m.in. zainwestowane pieniądze lub zainwestowana siła nabywcza; termin kapitał stanowi synonim terminów: „aktywa netto” lub „kapitał własny” jednostki,
- **rzeczowej koncepcji kapitału** – kapitał to m.in. możliwości operacyjne jednostki; za kapitał uważa się zdolności produkcyjne jednostki wyrażone np. w dziennym wolumenie produkcji (*Międzynarodowe Standardy...* 2004, s. 78).

Według założeń koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych, organizacje gospodarcze mogą przyjąć zarówno finansową koncepcję kapitału lub rzeczową koncepcję kapitału. Z badań literatury przedmiotu wynika, że większość organizacji gospodarczych przyjmuje pierwszą z nich. Należy podkreślić, że wybór właściwej koncepcji kapitału powinien być oparty na potrzebach użytkowników sprawozdania finansowego danej organizacji gospodarczej. Przyjęcie określonej koncepcji wskazuje na cel, który ma zostać osiągnięty przy ustalaniu

zysku. Użytkownicy sprawozdania mogą być zainteresowani zachowaniem nominalnej wartości lub siły nabywczej zainwestowanego kapitału lub też możliwościami operacyjnymi organizacji gospodarczej. Jak już wspomniano wcześniej, z definicją kapitału wiążą się tzw. koncepcje zachowania kapitału, czyli:

- finansowa koncepcja zachowania kapitału,
- rzeczowa koncepcja zachowania kapitału.

„Koncepcja zachowania kapitału dotyczy tego, w jaki sposób jednostka gospodarcza definiuje kapitał, który stara się zachować. Tworzy ona powiązanie pomiędzy koncepcjami kapitału a koncepcjami zysku, ponieważ stanowi punkt odniesienia dla ustalenia zysku [...]. Za zysk i w konsekwencji za zwrot z kapitału można uznać tylko tę część zwiększenia stanu aktywów, która przekracza kwotę niezbędną do zachowania kapitału. Zysk stanowi zatem różnicę pomiędzy przychodami a kosztami” (*Międzynarodowe Standardy...* 2004, s. 79).

3. Koncepcja wartości godziwej

Powtórzmy raz jeszcze, paradygmat wyceny uznaje za bezpośredni cel rachunkowości prawidłową wycenę poszczególnych składników aktywów i pasywów. W związku z tym nasuwa się pytanie, co oznacza prawidłowa wycena aktywów i pasywów, czy powinna być dokonywana według cen historycznych czy według wartości godziwej.

Problem wyceny pozycji sprawozdawczych ma znaczenie przede wszystkim dla wiarygodności informacji sprawozdawczej. Coraz częściej w literaturze przedmiotu i w praktyce gospodarczej odchodzi się od założenia, że wycena zgodnie z zasadą ostrożności zapewnia wiarygodność sprawozdania finansowego, wskazując na wycenę według wartości godziwej.

Koncepcja wartości godziwej została wprowadzona do polskiej praktyki gospodarczej poprzez nowelizację ustawy o rachunkowości z 9 listopada 2000 r. „Za wartość godziwą przyjmuje się kwotę, za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi i niepowiązanymi ze sobą stronami” (art. 28, ust. 6). Jak podkreśla Hasik, istota wartości godziwej odwołuje się do hipotetycznie istniejącego rynku, który cechuje się efektywnością co najmniej w stopniu średnim. Rynki kapitałowe są właśnie efektywne w stopniu średnim, chociaż istnieją dowody podważające słuszności tych sądów, zob. (Hasik 2005, s. 166-167). Powstają zatem pytania:

- czy zawsze istnieje możliwość wyceny kapitałów własnych według wartości godziwej,
- czy zawsze istnieje konieczność wyceny kapitałów własnych według wartości godziwej.

4. Koncepcja zachowania kapitału a wycena

Z koncepcji zachowania kapitału wynika, że organizacja gospodarcza zachowuje wartość swojego kapitału, jeśli jej kapitał na koniec danego okresu sprawozdawczego jest równy kapitałowi na początek tego okresu. Za zysk i tym samym za zwrot z kapitału przyjmuje się wszelkie nadwyżki ponad kwotę, która jest niezbędna do celów zachowania kapitału z początku okresu obrotowego, zob. (Olchowicz 2001, s. 141), co można zilustrować następująco:

Tabela 1. Porównanie finansowej i rzeczowej koncepcji zachowania kapitału

Kryteria porównań	Finansowa koncepcja zachowania kapitału	Rzeczowa koncepcja zachowania kapitału
Zysk	zysk osiąga się tylko wówczas, gdy wartość finansowa lub pieniężna aktywów netto na koniec okresu obrotowego przewyższa wartość finansową lub pieniężną aktywów netto na początek tego okresu, po wyłączeniu wszelkich wypłat na rzecz właścicieli i wkładów wniesionych przez właścicieli w danym okresie obrotowym; zachowanie kapitału finansowego mierzyć można, albo posługując się jednostkami pieniężnymi w wartości nominalnej, albo jednostkami o stałej sile nabywczej	zysk osiąga się tylko wówczas, gdy zdolności produkcyjne lub możliwości operacyjne organizacji (lub zasoby bądź fundusze potrzebne do osiągnięcia tych zdolności) na koniec okresu obrotowego przewyższają zdolności produkcyjne na początek tego okresu, po wyłączeniu wszelkich wypłat na rzecz właścicieli i wkładów wniesionych przez właścicieli w danym okresie obrotowym
Zasady wyceny	koncepcja ta nie wymaga stosowania żadnej konkretnej zasady wyceny, dobór zasady wyceny zależy od rodzaju kapitału finansowego, który organizacja gospodarcza stara się zachować	według tej koncepcji zachowania kapitału wymagane jest stosowanie zasady wyceny opartej na aktualnej cenie nabycia
Skutki zmian cen aktywów i wartości zobowiązań	Zgodnie z tą koncepcją, do zysków zalicza się wzrost cen aktywów posiadanych przez jednostkę gospodarczą w danym okresie obrotowym, zazwyczaj określanych „zyskami z tytułu posiadanego majątku”, zyski te jednak nie mogą być ujęte, dopóki nie nastąpi zbycie aktywów w transakcji wymiany; za zysk uważa się tylko tę część wzrostu cen aktywów, która przewyższa wzrost wynikający z ogólnego poziomu cen, a pozostałą część wzrostu traktuje się jako alokację służącą zachowaniu kapitału – czyli część kapitału własnego	zysk stanowi przyrost kapitału definiowanego w kategoriach zdolności produkcyjnych w danym okresie; wszelkie zmiany cen, które wpływają na aktywa i zobowiązania organizacji gospodarczej, uważa się za zmiany w wycenie zdolności produkcyjnych organizacji i traktuje jako alokację służącą zachowaniu kapitału, stanowiącą część kapitału własnego, a nie zysk

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Międzynarodowe standardy...* 2001, s. 79-80).

Podkreślić należy, że w literaturze przedmiotu pojęcie finansowej koncepcji zachowania kapitału finansowego używane jest w znaczeniu nominalnym i realnym:

- **Nominalne zachowanie kapitału** istnieje wówczas, gdy nominalna wartość kapitału na koniec okresu nie jest mniejsza od jego wartości nominalnej na początek okresu. Koncepcja ta zakłada, że uzyskanymi przychodami pokrywa się koszty ich uzyskania, wycenione w historycznych cenach nabycia. Prawidłowe ustalenie wyniku działalności oraz zachowania majątku w ujęciu finansowym i rzeczowym jest możliwe tylko przy stabilnych cenach, gdyż w warunkach inflacji zrealizowane nadwyżki w kwocie nominalnej traktowane są w całości jako zysk i nie wyodrębnia się w jego ramach zysku pozornego i rzeczywistego. Pozorne zyski powstają przy powtarzających się cyklach gospodarczych, gdy koszty liczone są w cenach historycznych, a przychody w cenach bieżących.
- **Realne zachowanie kapitału** istnieje, jeśli wartość kapitału na koniec okresu wyraża ogólnie siłę nabywczą nie mniejszą niż na początek okresu. Osoby, które zaangażowały w jednostkę swój kapitał, oczekują, że w momencie wycofania kapitału będą mogły nabyć taki sam zestaw dóbr, jak w momencie zainwestowania kapitału. Koncepcja ta uwzględnia wpływ inflacji na koszty, wynik działalności, wartość majątku i kapitałów własnych i nie pozwala na dzielenie zysku pozornego, zob. (Olchowicz 2001, s. 142).

5. Podsumowanie

Analizując informacje zaprezentowane w tab. 1, należy jeszcze raz podkreślić, że wybór koncepcji zachowania kapitału determinuje sposób ustalania zysku.

W finansowej koncepcji zachowania kapitału zysk można zilustrować jako

$$\begin{aligned} \text{zysk} &= [\text{aktywa netto (BZ)} - \text{aktywa netto (BO)}] - \\ &\quad - (\text{wyплаты na rzecz właścicieli} + \text{wkłady wniesione przez właścicieli}). \end{aligned}$$

Aktywa netto odpowiadają wartościowo kapitałom własnym, czyli:

$$\begin{aligned} \text{zysk} &= [\text{kapitał własny (BZ)} - \text{kapitał własny (BO)}] - \\ &\quad - (\text{wyплаты na rzecz właścicieli} + \text{wkłady wniesione przez właścicieli}). \end{aligned}$$

Koncepcja ta nie wymaga stosowania konkretnej zasady wyceny, ale podkreśla się, że zgodnie z nią do zysków zalicza się wzrost cen aktywów posiadanych przez organizację gospodarczą. Można zaryzykować stwierdzenie, że wskazana byłaby wycena według koncepcji wartości godziwej, a nie kosztu historycznego, gdyż koszt historyczny nie uwzględnia zmian poziomu cen. Natomiast w rzeczowej koncepcji zachowania kapitału zysk można zilustrować, jako:

$$\text{zysk} = \text{zdolność operacyjna (BZ)} - \text{zdolność operacyjna (BO)}.$$

Według tej koncepcji, zasoby powinny być wyceniane według aktualnej ceny nabycia, czyli ceny, jaką powinniśmy zapłacić za ten lub taki sam składnik aktywów w momencie dokonywania wyceny. Zgodnie z tą koncepcją, skutki wzrostu wartości powinny być odnoszone na kapitał własny, ale na inną pozycję niż zysk. Można zaryzykować stwierdzenie, że wskazana jest wycena według koncepcji wartości godziwej, a skutki tej wyceny powinny być odnoszone na kapitał z aktualizacji wyceny. Jednakże należy się zastanowić, czy aktualna cena nabycia jest wartością godziwą.

Jak podkreśla Hasik (2005, s. 167), w anglosaskiej literaturze przedmiotu jako synonim wartości godziwej traktuje się wartość bieżącą, czyli wartość aktualną. Należy jednak podkreślić trudności ustalenia wartości godziwej poszczególnych składników aktywów, gdyż stosuje się ją zarówno do wyceny inwestycji długoterminowych, dla których istnieje aktywny (średnio aktywny) rynek, jak i w przypadku inwestycji krótkoterminowych, dla których trudne lub niemożliwe jest ustalenie wartości rynkowej, oraz w wycenie aktywów operacyjnych. W praktyce MSR wskazują, iż przy wycenie trwałych aktywów operacyjnych, gdy nie jest możliwe ustalenie wartości rynkowej, powinna być to wycena przygotowana przez rzeczoznawcę lub inną metodą (np. zamortyzowany koszt wytworzenia lub zdyskontowane przepływy (Hasik 2005, s. 168).

Reasumując, powtórzmy raz jeszcze, że wybór definicji kapitału własnego jako kategorii ekonomicznej (według koncepcji finansowej lub rzeczowej) w organizacji gospodarczej powinien być zdeterminowany przez cel, jaki ma zostać osiągnięty przy ustalaniu zysku. Koncepcje zachowania kapitału wynikają z przyjętych definicji kapitału własnego i tworzą powiązanie pomiędzy koncepcją kapitału (finansową lub rzeczową) a koncepcją zysku.

Przyjęcie odpowiedniej definicji kapitałów własnych wpływa na wycenę aktywów, a tym samym na wycenę kapitału własnego. Finansowa koncepcja zachowania kapitału nie narzuca konkretnej metody wyceny, choć zasadne wydaje się stwierdzenie, że zastosowanie kosztu historycznego uniemożliwi zaprezentowanie wzrostu cen aktywów (których skutek odnoszony jest na kapitał z aktualizacji wyceny), a tym samym zwiększenie wartości kapitałów własnych. Natomiast rzeczowa koncepcja zachowania kapitału wskazuje na stosowanie aktualnej ceny nabycia, czyli ceny bieżącej, która może być utożsamiana z wartością godziwą.

Można zaryzykować stwierdzenie, że wybór definicji kapitału stanowi element polityki bilansowej organizacji gospodarczej, gdyż wpływa na wycenę i prezentację kapitałów własnych w sprawozdaniu finansowym.

Literatura

Cebrowska T., *Bilansowanie kapitału własnego*, Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej nr 51, SKWP, Warszawa 1999.

Gmytrasiewicz M., Karmańska A., Olchowicz I., *Rachunkowość finansowa*, cz. 1, Difin, Warszawa 1996.

Hasik W., *Wartość godziwa a bezpieczeństwo obrotu gospodarczego*, [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie poprawy bezpieczeństwa obrotu gospodarczego*, red. B. Micherda, Kraków 2005.

Markiewicz D., *Kapitał własny w teorii i praktyce gospodarczej*, praca doktorska, AE, Wrocław 2003.

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, IASCF, Londyn 2004.

Olchowicz I., *Podstawy rachunkowości. Vademecum rachunkowości*, cz. 1, Difin, Warszawa 2001.

Szychta A., *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1996.

Akty prawne

Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości, DzU 2002, nr 76, poz. 694.

Ustawa z dnia 9 listopada 200 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, DzU 2000, nr 113, poz. 1186.

IDEA OF CAPITAL KEEPING VERSUS EQUITABLE VALUE

Summary

The purpose of the paper is to indicate that precision equity definition influences the source of information quality about its value. The aim of this paper is to answer one question: Does applying the right equity definition and the equity theory determinate methods of valuation assets in entity?